

ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

НОВІКОВА Н. Л.

кандидат економічних наук

Київ

В економічній літературі тривалий час точаться жваві дискусії про роль і місце держави в регулюванні соціально-економічного розвитку країни в ринкових умовах.

Фундатори класичної політичної економії В. Петті, А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Д. Рікардо проголошували принцип ринкової рівноваги та заперечували втручання держави в регулювання економічних відносин. Подібної точки зору дотримувалися теоретики маржиналізму та засновники неокласичної теорії Л. Вальрас, А. Маршал, В. Джевонс, Дж. Б. Кларк та ін. Але світова практика та тенденції економічного розвитку свідчать про серйозні недоліки такого підходу.

З 1825 р. капіталістична система з певною періодичністю переживає кризи, які виявляються у перевиробництві товарів, неможливості їх реалізації. Це призводить до спаду виробництва, зростання армії безробітних, зниження рівня життя населення. Найглибша криза охопила капіталістичне господарство у 1929 – 1933 рр. Саме тоді стало абсолютно зрозуміло, що ринкова економіка не здатна ні подолати, ні зменшити глибину економічних криз [1]. У той час Дж. М. Кейнсом була запропонована теорія антициклічного державного регулювання, яка сприяє розширенню сукупного попиту в період спаду виробництва та його обмеженню у фазі піднесення [2].

Сучасна аграрна політика розвинутих держав з ринковою економікою також певною мірою має антициклічну спрямованість. Наприклад, у США у прийнятому Конгресом 13 травня 2002 р. новому сільськогосподарському Законі (2002 Farm Security and Rural Investment Act), дія якого продовжується п'ять років, передбачено антициклічні платежі.

Як альтернатива кейнсіанству виник монетаризм – теорія мікрорегулювання економіки. Згідно з цією теорією, державне регулювання має обмежуватися контролем над грошовою масою. Монетаризм заперечує необхідність регулювання цін на сільськогосподарську продукцію.

Державне регулювання економіки та ринковий механізм не повинні протиставлятися одне одному. Державу та ринок поєднує те, що вони є регуляторами економіки. У них одна мета – досягнення збалансованості, рівноваги у співвідношенні попиту та пропозиції товарів за обсягом, структурою, якістю. Саме це обумовило не лише одночасне співіснування державного та ринкового регулювання, а й доповнення, взаємодію та

взаємозаміну одне одного, створення двомеханізованої моделі регулювання економіки [3].

У доповіді Світового банку виділяється п'ять основних завдань держави, без яких неможливий сталий економічний розвиток: утвердження основ законності; підтримка збалансованості політичної обстановки, яка б не підлягала спотворенням, включаючи забезпечення макроекономічної стабільності; фінансування базових соціальних послуг та інфраструктури; підтримка незахищених верств населення; охорона навколишнього середовища [4]. Усі ці завдання є надзвичайно актуальними для економіки України в цілому й її аграрного сектора зокрема.

Як відомо, у сучасному світі домінують дві узгальнені моделі регулювання ринку – західна (американська) та японська. Перша ґрунтується на необхідності залучення держави тоді, коли виявляються невдачі ринкового механізму, тому ця модель і називається реактивною. Друга, навпаки, спираючись на історичну традицію, орієнтована на превентивні дії, які компенсують певні недосконалості ринку навіть у разі нормального функціонування ринкового механізму, і закріплює за державою в особі уряду легітимну роль у розробці та реалізації промислової політики, при цьому бізнес і держава несуть однакову відповідальність за результати національного економічного розвитку. Й. Завадський та В. Попова, досліджуючи циклічність у розвитку української економіки, дійшли висновку, що в сучасних умовах одним із найбільш актуальних завдань є перехід від реактивного регулюючого механізму державного управління до стратегічної спрямованості державного регулювання [5]. Подібної точки зору стосовно регулювання аграрного сектора економіки дотримується В. І. Бойко. На його думку, у сучасних умовах посилення ролі держави є об'єктивною необхідністю. Але поряд із розв'язанням поточних проблем села на часі є визначення стратегії його розвитку [6].

Масштабність державного регулювання економіки не є стабільною. На ранніх етапах розвитку товарного виробництва державне втручання в економіку було мінімальним. Державне регулювання соціально-економічних процесів у країнах з ринковою економікою помітно посилювалося у період з 30-х по 70-ті роки включно. Держава уже систематично регулювала розвиток національних економік, поширювався її вплив на розвиток макроекономічних процесів. Поєднання в товарному господарстві ринкових і державних форм регулювання, свідоме та планомірне коригування ринкового механізму дали значні результати. Показники економічного зростання розвинутих країн протягом майже трьох післявоєнних десятиліть були вищими, ніж у першій половині XX ст., було здійснено перехід від екстенсивного до

інтенсивного типу економічного розвитку. Зросла продуктивність праці, збільшилася ефективність використання досягнень НТП, відбулася структурна перебудова господарства. Однак на кінець 70-х років у більшості розвинутих країн економічна стабільність порушилася. Поглибилися економічні спади, прискорилися процеси інфляції, зросло безробіття, знизилася темпи оновлення виробництва. Тому не випадково у 80-ті роки ХХ ст. у більшості розвинутих країн набрало сили так зване дерегулювання економіки. Держава відмовилася від регулювання ряду економічних процесів, залишаючи його на розсуд корпорацій і фірм. Посилилися регулюючі тенденції ринку. Однак у 90-ті роки ХХ ст. неоконсервативна хвиля з її «рейганомікою» та «тетчеризмом» стихає. Тобто у ряді країн позиції щодо державного втручання в економічні процеси змінюються з правоконсервативної на більш помірну. Змінюються пріоритети централізованого регулювання [4].

Такі закономірності зміни інтенсивності державного регулювання економіки спонукають до висновку, що не тільки державне регулювання впливає на економічний розвиток, а й тенденції розвитку економіки визначають ступінь державного регулювання.

Радикальна аграрна реформа в Україні, вивільнивши енергію приватного підприємництва, та ще й на фоні останніх урожайних років, у багатьох сформувавши ілюзію саморегуляції ринку, небезпечної впевненості в тому, що система забезпечення країни продовольством може бути створена за мінімальної участі держави, а то і без неї [6].

Незважаючи на те, що в Україні аграрна реформа супроводжувалася запровадженням монетаристського підходу, який ґрунтується на лібералізації економіки та саморегуляції ринку, в останні роки все більшого поширення як серед науковців, так і серед представників владних структур набуває точка зору про необхідність державного регулювання аграрного ринку. Про це свідчить також посилення в останні роки державної підтримки аграрного сектора за рахунок коштів державного бюджету.

Необхідність державного регулювання та фінансової підтримки сільського господарства визначають специфічні умови функціонування АПК і ряд об'єктивних факторів:

- ✦ різноманітні природнокліматичні умови, які обумовлюють необхідність створення системи захисту сільськогосподарських товаровиробників, страхування їх діяльності;
- ✦ мінливість цін і доходів в агропромисловому виробництві, що залежить від природних факторів і кон'юнктури ринку;
- ✦ низька монополізація в сільському господарстві та висока монополізація в ресурсозабезпечуючих і обслуговуючих сферах;
- ✦ слабка привабливість інвестування в сільське господарство через специфіку відтворювального процесу;
- ✦ особливості формування соціальної інфраструктури села;

- ✦ радіаційне забруднення великих площ сільськогосподарських угідь;
- ✦ необхідність екологізації сільськогосподарського виробництва.

Практичні заходи щодо регулювання аграрного ринку й аграрного виробництва в Україні пов'язуються, як правило, з двома причинами: з великими коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію як у територіальному розрізі, так і в динаміці, а також з посиленням диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Саме ці фактори мають вирішальний вплив на тенденції розвитку відтворювального процесу в сільському господарстві.

ВИСНОВКИ

Посилення диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію промислових підприємств, яка споживається сільськогосподарськими товаровиробниками, більшість дослідників пов'язують із слабкою еластичністю попиту на аграрну сировину. Через це виникає суперечність між рівнем науково-технічного прогресу в сільському господарстві та доходами сільськогосподарських товаровиробників. З підвищенням рівня науково-технічного прогресу значно збільшується пропозиція сільськогосподарської продукції при незмінному або незначному збільшенні попиту на неї, що, у свою чергу, призводить до зниження цін і доходів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник. Вип. 5 / За ред. П. Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ, 2009.– 647 с.
2. Актуальные вопросы экономики природопользования: теоретические и практические аспекты / О. Ф. Балацкий, А. Г. Дегтяренко, О. Н. Дутченко и др. / Под ред. О. Ф. Балацкого.– Сумы: ОП ВЭО, 2010.– 171 с.
3. **Бабич А. О.** Світові земельні, продовольчі і кормові ресурси.– К.: Аграрна наука, 2006.– 570 с.
4. **Балацький О., Лук'яніхін В., Лук'яніхіна О.** Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку // Економіка України.– 2008.– № 5.– С. 67 – 73.
5. **Благодатний В. І., Мармуль Л. О.** Структурні зрушення в АПК України в умовах реформування: закономірності, тенденції, напрями // У кн.: «Основні напрями високо-ефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі».– К.: ІАЕ УААН, 2009.– С. 292 – 297.
6. **Борисова В. А.** Адаптація підприємств аграрного сектора економіки до ринкових умов та їх інвестиційна привабливість // У кн.: Аграрна наука і освіта на початку третього тисячоліття: Матеріали Міжн. наук.-практ. конф.– Т. II.– Львів: ЛДАУ.– 2010.– С. 160 – 170.